

աշակերտ խորհնացույն, պերճախօսութեան ուրոյն դպրոց մը բացած լինի. « Զղասս ճարտասանիցն բազմացուցանէր »¹։ Յաղագս պիտոյից գիրքը, վերագրուած խորհնացույն, խնդիր չէ՝ ինքնագիր թէ թարգմանարար յօրինեալ, և Դաւիթ Անյաղթի Սահմանք իմաստասիրոսքեան՝ ճարտասանութեան դասեր տուին Հայոց աշակերտութեան։

Իրցն ու երաժշտութիւնն ալ մասն էին արեւմտեայց ուսումնական ծրագրին², որոյ ձայնականին գոյութեանը նաև մեր քով՝ ունինք նշմարանք մը. և նոյն ինքն խորհնացույն վերոյիշեալ վկայութիւնը³, որոյ համեմատ մեսրոբեան դպրոցաց աշակերտաց մէջ հասկացած էին նաև մանուկներ « փափկածայնա և երկարողիս », որ է երկար շնչով. յատկութիւնը՝ որ կարենոր էին երգեցողութեան համար միայն, և սոսկական գիտութեան աւելորդ։

Այս շրջանիս մէջ ալ յոյն հեթանոս մատենագրութիւնը վերտարուած կը ֆիայ հայ դպրոցէն։ Իզնիկ կը գրէ « յոյն իմաստնոց » հակառակ, և մեր թարգմանիչը կը հրաժարին հեթանոս հեղինակները հայացնելէ։

Հ. Վ. ՀԱՅՈՒՆԻ

(Շարումակիլի)

1. Աստ. 83. — 2. Cabr. 1747. — 3. Աստ.

Ո՛րքան համառօտը են վաստակն և ժամանակը, և քանի՞նք երկար վարձքն և փոխարէնը. քանի՞ սակաւ և իբրև ոչինչ մի է զինն զոր տամը, և ո՛րքան բազում և անբաւ ստացուածն զոր վայելիմը։

ԱԼԻՇԱՆ

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌԵՐ

ՅԱԿՈԲ ԿԱՐԵՑՑԻՈՑ

ՎԵՐԻՆ ՀԱՅՈՑ ՏԵՂԱԳԻՐՆ ՄԷՋ

(ԽԿ. ՎՂՂԻԿ. 1908)

(Շար. տես Բազմ. 1922 էջ 364)

1. ԽԽՈՐԱՆ

Իլանեն բազում ակունք և լինի գետ սուր և ախօրան և մտանէ անհուն ձորն Միրանայ և Սառչամու (էջ 47)։

Այլուստ անձանօթ բառ մ'է, որ իբրև անձական գործածուած է գետին համար՝ « սրընթաց կամ անհղ » նշանակութեամբ։ Կրկին անձականերուն համար համա. նոյն հեղինակին քով՝ էջ 52. « Ի Ռայլ գետու ելանեն անթիւ ակունք, ի գեղջէն կարմրոյ լեւանցն ժողովեալ մտանեն ընդ ձորն և լինին գետ սուր և զարհուրելի »։

Ախօրան բառը կազմութեամբ բոլորովին անյայտ է, թրք. և պարս. լեզուներուն մէջ ալ նման ձև մը գոյութիւն չունի, որմէ փոխառեալ ըլլայ։ Բայց զիտենք որ Յակոբ Կարենցին ուրիշ տեղ մը նոյն բառը կը գործածէ իբրև յատուկ անուն Ախօրեան գետի. « Եւ գետն զայ Ղարսայ և յԱնոյ, որ է Ախօրան » (էջ 50)։ Ասկէ կրնանք հետեցնել թէ յատուկ անունը յետոյ հասարակի վերածուած է։

2. ԲԱՆԱՐ

Զի այժմ քաղաքս այս յոյժ բանտար է նման Ստամպուլայ, որ տարին ժիւ բնո մտանէ և ելանէ (էջ 37)։

Տեղէն կ'երեկ որ կը նշանակէ « բանուկ, վաճառաբան քաղաք » և ըստ այսմ կրնայ համարուիլ քան Վառնի բառերէն ծագած, ինչպէս ունինք քանուկ։ Բայց այս ստուգաբանութիւնը անշուշտ կեղծ է և բառը պէտք է զնել պրս. باندَر Bandar

«նաւահանգիստ» ձեւէն, որ հոս ամակա-
նաբար գործածուած է: Ասոր վրայ արդէն
խօսած ենք կեղծ Շապուհ Բագրատունւոյ
նոր բառերուն մէջ:

3. Ղատկան

Լաւ և խելացի դատկան, հոգագործ և
փէշաքար (էջ 39):

Կը նշանակէ «աշխատասէր, բանուկ,
ժրջան, դատող»։ Կը գտնուի նաև Մշոյ
բարբառին մէջ։ Դատկան մարդ է:

4. Թաւամայրի

Եւ միւս կողմն է Ղուռուշան, երկիր
խոր և թաւամայրի (էջ 14):

Կը նշանակէ «անտառախիտ»:

5. Թուճ

Որ դեռ ևս պատերազմի է ընդ թուճին
վանատիկայ (էջ 27):

Ինչպէս զրբին հրատարակիչը կոստա-
նեան (էջ 66) կը նկատէ, Լտ. dux,
Ֆրանս. doge բառն է, որ վենետիկեան
դուքսերուն պատուանունն էր. բայց կու
զայ ո՛չ թէ լատին կամ ֆրանսական ձեւէն,
այլ իտալ. doge ձեւէն, և կամ թերևս
ասկէ աղաւաղուած թրք. բուճ (?) ձեւ մը:

6. Ճաղրերես

Եւ են բնակիչք սորա մարդասէրք և
հիւրընկալք, ըրխտոնեայք և ծաղրերես
բահանայք և սուվաթաւորք (էջ 16):

Կը նշանակէ «ժպտադէմ, խնդումներէս,
ուրախ դէմք ունեցող»։ չգիտէ ՆՀԲ, բայց
գիտէ Առձեռնը:

7. Կեը, կերուսածք

Այս է թէմ և վիճակ՝ Արզրում նստող
փաշային կերուածքն, զի ամենայն շրջա-
կայ բերդորայքս և զաւառքս, զոր կարգաւ
պատմեցի, հուրմի և հրամանի ներքև սորա
են (էջ 24):

Եւ իշխող, է սա մինչև ի Բալու՝ Համ-
թայ փաշային կերն, դէպի արևմուտս
մինչ ի Թոխաթ և ի Սեբաստիոյ փաշային
կերուածքն, և ի հիւսիսայ կողմն մինչ ի
Տրապիզոն և Ախլիոյ փաշային կերուածն
(էջ 25):

Եւ թէ մեծ պատերազմ լինի, թագա-
ւորի հրամանաւ իւր կերուածքովն ամե-
նայն ճիւթուրքի ձիաւոր ելանէ քաղաքէս
(էջ 26):

Այս հետաքրքրական բառը քանի մը
ուրիշ տեղեր ալ կը գտնենք կեր կամ գիր,
սեռ. գերոյ ձևով: Այսպէս՝

Եւ կինն այն հարցեալ ստաց թէ ինչ
մարդ ես, և նա ստաց թէ ես երէց եմ
և գերոյ տէր (Յայամ. յունվ. 3, Ս. Ստե-
փաննոս Յուսկան որդւոյ վարքին մէջ):

Եւ նորա բազում սիրով ընկալեալ զմզ՝
ես փոխան հայրենեաց իմոց՝ զՀրաշկա-
րերդ իւր կերովն (տպ. Կերովս) և այլ բա-
զում գիւրս ի վայոց ձոր (Օրբ. էջ 263):

Տայ փոխան հայրենեացն... զՀամասրի
և այլ գեղորէս բազում, ի Կայեն զԱղստե
իւր կերովն (Օրբ. էջ 291):

Եւ տան նմա... զՍրոտն իւր երկրաւն...
և զբերդն Բորտոնայ իւր կերովն (Օրբ. էջ
301):

Յօտար աշխարհէ եպիսկոպոս, վարդա-
պետ կամ երէց կամ գերոյ տէր, առանց
թեմի եպիսկոպոսի մի շրջեացեն կամ շի-
նեացեն, այլ նորա հրամանաւ՝ ըստ պատ-
շահի (Կիր. պտմ. էջ 170*):

Գննիչները զանազան ձևով մեկնած են
բառս. այսպէս Շահնազարեան՝ Օրբելեանի
առաջին օրինակին մէջ կը մեկնէ «եկա-
մուտ», բայց միւսները առանց բացատրու-
թեան կը թողու. Կոստանեան՝ Յակոբ
կարնեցւոյ հրատարակութեան մէջ կեր -
ռուտի բառէն կը հանէ: Մենք ալ (Հայ.
Նոր Բառեր հին մատենագրութեան մէջ
վենետիկ 1913, էջ 74). Կիրակոսի

* Նշել տես նաև կանոնագրի մէջ, էջ 175. «80-
աւար աշխարհէ եպիսկոպոս կամ վարդապետ կամ երէց
կամ գերոյ տէր՝ առանց եպիսկոպոսի Թեմի մի շըր-
շեացեն»:

գերոյ տերք եկեղեցական պաշտօնեայ մը, թերևս « քորեպիսկոպոս » դրած էինք, իսկ գեր բառին բուն նշանակութիւնը և ծագումը անստոյգ կը համարէինք :

Վերոյիշեալ օրինակները միասին առնելով՝ կրնանք հետեցնել թէ կեր, կերոսածք կամ գեր կը նշանակէ « գաւառ, վիճակ, թիւ » . այս իմաստը յայտնի կերպով կ'երևի, եթէ համեմատենք Օրբ. էջ 291 դրուած մէկ հատուածը . « տայ փոխան հայրենեացն... զՀրաշկարերդ իւր զաւառովն և այլ բազում գեղորէս ի Վայոց ձոր » , որ Օրբելեանի տառլին օրինակին ճիշտ կրկնութիւնն է և ուր կեր բառին տեղ դրուած է « գաւառ » : Նոյն տեսակի բան մ'է նաև վերը « զՍրտն իւր երկրան » :

Կ'ուզէի այս կեր կամ գեր բառը համեմատել պրս. گير « բուն » բառին հետ, ինչպէս ունինք հայ. կայ և կայաւած, բայց պարսկերէն բառարաններու մէջ ցիր բառին դէմ նման իմաստ մը գոյութիւն չունի :

8. տնաւորիկ

Չազգան Հոռոմոց՝ որ եկեալ և տնաւորեալ էին յերկիրս Հայոց, զամենեւեան հանեաց և աքսորեաց տամբք և ընտանեօք մինչև առ յափն Պոնտոսի (էջ 22) :

Կը նշանակէ « ընտանիք՝ տուն տեղ կազմել » . գործածական է Երևանի, Շա. մախիի, Վանի և Տփլիսի բարբառներուն մէջ՝ տնաւորիկ, տնաւորոյի ձևով :

9. փուկկայ

Սպանդանոցք և շուկաներ, սալարակապ խաներ և փութիկաներ, քարտաշ գեղեցիկ շինուածովք և եկեղեցիք բազումք (էջ 31) :

« Սալարակապ խաներ » (այն է քարաշէն իջևաններ) ձևին համագրութիւնը կը ցուցնէ որ փութկայ բառն ալ նման իմաստ մը ունենալու է : Իւ արդարև Առձնոյի մէջ կայ փութկայ կամ փութկայ՝ որ կը մեկնուի « կարաւանի իջևան, քելվանսէ-

րայ » : Բառիս հնագոյն ոսկեդարեան գործածութիւնը ունի Գորիս և Շմ. էջ 69 . « Իւ հրամայեաց դատաւորն Եւետոս զահճապետի տանել գերկոսեան և արգելով ի բանտի, ուր արգելեալ էին ընկերք իւրեանց ի փութկայի միով որ կոչի թեթթիկա » : Ալիշան, Հին հաւ. էջ 303 այս բառը կը հանէր պրս. butkada « կռտուն, պանդոկ » բառէն, բայց ըստ Goussenti պէտք է զննել փոխառեալ ասոր. pūtga « կապելայ, հանրատուն » բառէն (տես Հ. Վարդանեանի յօդուածը՝ ՀԱ 1913, 136) : Զարմանալի է միայն որ Կարնեցիին այսպիսի հին և գործածութենէ ինկած, հազուագիւտ բառի մը լաւ ծանօթ է : Նոյն բառը գիտէ նաև Ասաք. Պոմ. և կը գործածէ քանի մը անգամ. Զեռեղեալ քնակեցուցին ի փութկայն՝ որ է քարվանսաւրայ (էջ 111. հրատարակիչը յատուկ անուն կարծելով բառը՝ դրած է զլիաւտաւ) . Վասն տանց և ապարանից, բաղանեաց և փութկայից, որ է քարվանսաւրայ (էջ 373) . Բաղանիքներ և փութկաներ և քաղաքի պարիսպն (էջ 514) : Ասոնց համեմատ նաև բառգիրք Երեմիայ, էջ 325 փութկայ « քարվանսաւրայ » :

Այս բոլոր նոր գործածութիւններէն ուզեցի կարծել որ փութկայ բառը արաբերէնի մէջ ալ թերևս գոյութիւն ունեցած ըլլայ, որմէ փոխառութեամբ անցած ըլլայ ստորին Հայերէնի. բայց Գամուսի ծովածաւալ բառարանին մէջ (թրք. թրքմ. Գ. էջ 38) գտայ միայն արաբ. فطق fatq « լայնատարած՝ ընդարձակ տեղ » , որ անշուշտ նոյն բառն է, բայց յամենայն դէպս Հայերէնի մայրը չէ :

10. քարածոր

Իւ գնացեալ հասանէ մինչև քարածորն Ակնայ և Արապկերու (էջ 14) :

Իւ մտեալ քարածորն Ակնայ և Արապկերու (էջ 48) :

Կը նշանակէ « երկու մեծամեծ քարալեռներու միջև գտնուած ձոր » :

Հ. ԱՅՈՒՆԱՆ